

K JUNGOVĚ
„PSYCHOLOGII NEVĚDOMÝCH PROCESŮ“
A STEINEROVÝM
„PŘEDNÁŠKÁM O PSYCHOANALÝZE“

V recenzích díla C. G. Junga poukazují anthroposofičtí autoři neustále na dvě Steinerovy „Přednášky o psychoanalýze“ a na posudek Junga, který je v nich obsažen. Kdo učiní pokus o konfrontaci a synopsi, nemůže se sporným zápisům těchto přednášek z roku 1917 vyhnout z toho důvodu, že se zde jedná o jediný Jungův spis, o němž máme k dispozici zevrubné Steinerovo stanovisko.

Práce nazvaná „Psychologie nevědomých procesů“, vydaná v roce 1917, vychází z Jungova pojednání „Nové cesty psychologie“, která byla poprvé publikována v roce 1912 ve III. svazku „Rascherovy ročenky pro švýcarské umění“. V přepracovaném spise šlo Jungovi po jeho rozchodu s Freudem mimo jiné o to, aby ukázal jednak začátky a východiska psychoanalýzy, jednak svou teprve se rodící analytickou psychologii. Tato kniha pochází z Jungova období, které autor později označil za dobu vnitřní nejistoty a v němž vzniklo jen poměrně málo literárních prací. Jung zde sice nabízí pohled do své dílny, z toho, co bylo řečeno, je však již zřejmé, že se u této práce muselo jednat o cosi předběžného, ne-li nevlastního*. V neposlední řadě to vyplývá také ze skutečnosti, že Jung později právě na této studii celá desetiletí pracoval, aniž by ji dokázal podle svého názoru definitivně vytříbit. Opakované změny titulního názvu odrážejí onu neukončenost, procesualitu. Třetí titul zněl „Nevědomí v normálním a nemocném duševním životě“ (1925), pátý a poslední, pod kterým byla tato práce zařazena do vydání Sebraných spisů, se jmenuje „O psychologii nevědomí“. O příslušných změnách a doplňcích informuje Jung v předmluvách k jednotlivým vydáním.

Steiner, který velmi pozorně sledoval nově vycházející literaturu, měl tedy podle všeho k dispozici vydání z roku 1917, Jungovu jedinou knižní publikaci tohoto roku, když 10. a 11. listopadu hovořil v Dornachu o psychoanalýze. Připomeňme ještě, že Steiner v oněch listopadových dnech

* ve smyslu *neosobitého, nepředstavujícího to vlastní, podstatné z Jungova díla; v něm. orig. Uneigentliches - pozn. překl.*

několikrát přednášel v Curychu, mimo jiné to byly čtyři veřejné přednášky o vztahu k akademickým vědám, přičemž ta první z 5. listopadu nesla název „Anthroposofie a duševní věda“.

O co Jungovi v kritizované práci šlo? Záleželo mu na tom, „...podat jistou orientaci o nejnovějším pojetí podstaty psychologie nevědomí. Právě problém nevědomí považuji za natolik důležitý a současný, že by podle mého názoru bylo velkou ztrátou, kdyby tento problém, který se každého tak blízce dotýká, v důsledku vyhnání do exilu nepřístupného odborně-vědeckého časopisu unikl z dohledu vzdělaného laického publika, aby vedl svůj papírový život stínu v polici knihovny.“ - Již na tomto místě bychom mohli Jungovu předmluvu „amplifikovat“ jedním textem Rudolfa Steinera, kterému bylo nikoli teprve v oněch válečných a bezprostředně poválečných letech jasné, „že právě s ohledem na nejdůležitější, skutečně nejdůležitější impulzy vývoje lidstva v naší době se do jisté míry pod prahem vnějších dějů odehrává to rozhodující“. Protože tomu tak je, museli bychom vidět do „nevědomí či podvědomí lidské povahy“, abychom vyvodili nutné a nouzi odvracející* důsledky pro sociální utváření současnosti (1919!). Neboť: „O vývoji celého lidstva nám to, co máme dnes ve svém vědomí, vlastně mnoho neřekne, ačkoli právě žijeme ve věku vývoje duše vědomé... Ty nejpodstatnější přechodové síly pro celé lidstvo musíme najít v podvědomí, tak jako pro jednotlivce musíme dnes v tomto věku najít ty nejdůležitější síly právě v osvojení si plného vědomí.“ Oba badatelé se tedy shodují v tom, na jaké rovině se odehrává to, co je rozhodující. Steiner zvláště naléhá na to, aby si člověk „překročil prahu“, jež se ohlašuje v nevědomí, uvědomil. I zde by bylo mělo být možné najít mezi Steinerem a Jungem styčné body. - Jiná věc je, jakou metodiku je třeba použít a jakou praktickou cestou se vydat.

Jung činí narážku na situaci roku 1917 a pokračuje: „Psychologické pochody, které doprovázejí současnou válku - především neuvěřitelné zpustnutí obecného úsudku, vzájemné osočování, netušená ničivá zběsilost, neslýchaná záplava lži a neschopnost lidí zastavit démona krve - jsou jako nic jiného způsobitelné neodbytně předestřít zrakům myslícího člověka problém chaotického nevědomí neklidně dřímajícího pod uspo-

* jazyková hříčka: *notwendig* = nutný, nezbytný, *notwendend* = odvracející nebezpečí, nouzi - pozn. překl.

řádaným světem vědomí.“ Steinerovy veřejné přednášky během světové války počítaly s toutéž situací, když připomínal duchovní dědictví střední Evropy náležející všem civilizovaným lidem, např. v podobě přednášek v berlínském Domě architektů. Jung spatřuje úkol v tom, aby byla změněna psyché jednotlivce. U něj musí zamýšlená „změna psychologie národa“ začít.

Pro správné zhodnocení Jungova spisu je významná ještě jeho následující poznámka: „V žádném případě s touto prací nespojuji myšlenku, že by problematiku v nějakém ohledu uzavírala nebo byla dostatečně přesvědčivá. Tomuto požadavku mohou dostat jen obsáhlá vědecká pojednání o jednotlivých problémech dotčených v tomto spise.“ A když je o rok později nutné druhé vydání knihy, přiznává Jung, že si je stále vědom „neobyčejné obtížnosti a novosti této látky“. Sedm let po skončení války, v roce Steinerova úmrtí, byly pro třetí vydání potřebné „značně obsáhlé změny a vylepšení“. Autor znovu hovoří o tom, že považuje za riskantní, aby „nanejvýš komplikovanou látku, která se vědecky dosud rodí, psal takříkajíc populárně“. Opět počítá s leckterým předsudkem; „ale člověk nechť si uvědomí, že účelem takového spisu může být nanejvýš to, že podá přibližný pojem své látky, a tím se stane podnětem, nikdy však, že půjde do všech detailů zvažování a dokazování.“ - Tato vždy znovu nutná výhrada není nakonec odvolána ani v pátém vydání („O psychologii nevědomí“, 1942), které bylo ještě jednou důkladně revidováno. Ačkoli mezitím už sedmašedesátiletý Jung mohl jeden lidský věk po prvním vydání sám projít procesem psychického zrání a nashromáždit podstatné poznatky, dokáže jen s největší opatrností hovořit o „tak obtížné a komplikované látce“, jako je psychologie nevědomí. Badatel se sice domnívá, že mezitím odstranil mnoho nedostatků, vidí však, že stojí před „dosud nepřehlédnutelným novým kontinentem...“, na nějž jen zkusmo pronikáme a jen oklikami objevujeme přímou cestu.“

Kdybychom právě naznačeným způsobem sledovali byť i jen na základě tohoto jednoho Jungova spisu dlouhou a strastiplnou cestu hlubinného psychologa C. G. Junga, přišli bychom na to, že právě ony tolikrát citované přednášky o psychoanalýze mohou představovat v nejlepším případě dobový dokument, nikoli však dostatečnou charakteristiku a východisko pro posouzení fenoménu jménem Jung z anthroposofického hlediska. Hovoří samo za sebe, uvědomíme-li si, že Jungovo dílo se v době, kdy žil Steiner, nedalo zatím vůbec předvídat. Pohled na soupis,

z něž lze vyčíst období vzniku hlavních Jungových děl, podtrhuje tento fakt. Přesto se krátce podívejme na několik míst z těchto přednášek.

U příležitosti zmíněných švýcarských přednášek učinil Steiner, jak sám uvádí, zkušenost, že člověk může sotva přijít do styku s kulturně-duchovním životem tohoto města, aniž by jeho pozornost upoutala „analytická psychologie neboli psychoanalýza“. Je nápadné, že Steiner už používá označení Jungova psychotherapeutického směru, aniž by však činil patrný rozdíl mezi Jungovou analytickou psychologií a Freudovou psychoanalýzou. Pro Steinera je C. G. Jung v jeho přednáškách vždycky „psychoanalytikem Jungem“, byť i „jedním z nejlepších psychoanalytiků“, kterému věnuje zvláštní pozornost a k němuž přistupuje s jistou mírou respektu. Jiná skutečnost, kterou Steiner pozoroval, spočívá v tom, že k psychoanalýze se přiklání i vážně hledající lidé. Toto hnutí už podle něj nelze ignorovat, „protože události, do kterých se toto hnutí pouští, jsou prostě zde“. Steiner nejen že přiznává, že psychoanalýza, o níž hovoří, zkoumá nepopíratelné skutečnosti, on i uznává, že „...tito lidé jsou přece jen dál než pouhý materialismus... oni mluví o duševnu. Tedy přece jen cesta..., jak se dostat z pouhého materialismu a zaměřit pozornost na duševno.“ Dále: „Mohu vás (to znamená posluchače přednášky) ujistit, že tito psychoanalytici jako znalci duše či duševní badatelé jsou přece jen pořád ještě mnohem, mnohem dál než to, co většinou nabízí běžná... univerzitní psychiatrie a psychologie.“

Odmítnutí, které je obsaženo ve Steinerově kritice, přesto není možné přehlédnout. Podle jeho názoru sice nelze pochybovat o existenci psychických skutečností, kterým se věnuje psychoanalýza, avšak, říká Steiner, to se děje „...s nedostatečnými poznávacími prostředky... Čtvrtinové pravdy mohou být popřípadě škodlivější než úplné omyly.“¹ V této souvislosti je uváděna především Freudova sexuální teorie. Čtenář obou přednášek o psychoanalýze naproti tomu postrádá zevrubné vysvětlení z hlediska teorie poznání. Vzhledem ke složení tehdejšího domašského poslucháctva si přednášející zjevně mohl detailní zdůvodnění ušetřit. Zůstalo tedy u Steinerova varování před „nejrozmanitějšími závažnými omyly“, které se při používání psychoanalytických praktik mohou podle něj projevit například v sociálním životě.

*** obdobně viz Rudolf Steiner: Duchovní věda a zdraví člověka, XVI. přednáška; Fabula, Hranice 2002 - pozn. překl.**

Podívejme se nyní, jak Steiner zaujímá stanovisko k jednotlivým -

musíme říci předběžným - výsledkům z Jungovy výzkumné práce: Nejprve přiznává, že Jung nepovažuje Freudův sexuální princip a teorii neurózy za dostatečnou. Potom se Steiner obrací k Jungově nauce o typech - stěžejní dílo „Psychologické typy“ vyšlo však teprve o čtyři roky později - a demonstruje na ní zmíněné „nedostatky v poznání“. Pomineme-li, že teprve v „Psychologických typech“ mohl být dán podrobný fundovaný popis Jungovy typologie, je Steinerův soud nad Jungovými představami o obou typech včetně k nim patřících základních funkcí zklamáním. Onen krátký referát je uveden větou: „Zase tedy jednou udělal jeden veliký učenec epochální objev, který vlastně může udělat každý rozumný člověk ve svém nejbližším okolí, jako by ležel na ulici...“ Steiner sice přiznává, že rozlišování lidí extravertních a introvertních je „učeným rozdělením..., důvtipným, duchaplným, skutečně až do určitého stupně odpovídajícím“, dospívá však k závěru: „Není-liž pravda, můžeme říci, že Jungova teorie vlastně není nic jiného než opisem, jak bylo řečeno, triviálního úsudku o člověku citu a člověku rozumu, a není to žádné zvláštní prohloubení skutkové podstaty.“ Pro Steinera se dále jedná o pouhou teorii: „Lidé zkonstruují teorii o podvědomí (sic!), svou teorií však sami lomozí v podvědomí.“

Jistě se lze zdržet jakékoli domněnky, jak by zněla Jungova odpověď, kdyby býval slyšel Steinerovu přednášku. Dokladů je dost. Například když na jaře 1920, tedy o necelé tři roky později, píše předmluvu k „Psychologickým typům“, začíná lapidární větou: „Tato kniha je plodem téměř dvacetileté práce v oblasti praktické psychologie.“ A když bylo dvacet let po Steinerových přednáškách o psychoanalýze, v září 1937, nutné 7. vydání, odpovídá Jung oněm kritikům, kteří dosud skutečně nepochopili prvky jeho „teorie“: „Kritika se totiž často dopouští toho omylu, že předpokládá: typy jsou něčím takřikajíc volně vymyšleným a praktickému materiálu jaksi vnuceným. Vzhledem k této domněnce musím zdůraznit, že má typologie je výsledkem mnohaletých praktických zkušeností, ovšem zkušeností, které jsou pro akademického psychologa zcela nepřístupné. Jsem v první řadě lékař a praktický psychoterapeut a všechny mé psychologické formulace vycházejí ze zkušeností každodenní těžké profesní práce. Proto co v této knize říkám, je takřikajíc věta za větou stonásobně ověřeno v praktické léčbě nemocných a původně to z této léčby také vyšlo. Tyto lékařské zkušenosti jsou samozřejmě přístupné a srozumitelné jenom pro toho, kdo se profesně musí zabývat léčbou duševních spletitostí. Laikovi proto nelze zazlívát,

když na něj některá konstatování působí cize nebo když si dokonce myslí, že má typologie je produktem idylicky nerušené studovny. Pochybuji však, že takováto neznalost činí někoho způsobilým ke kompetentní kritice.“ S domněnkou či výtkou, že teoretizuje, byl Jung konfrontován neustále. V jedné diskusi během londýnských Tavistockých přednášek z roku 1935 mimo jiné říká: „Musím znovu opakovat, že moje metody neodhalují teorie, ale objevují fakta... To, co skutečně najdeme, jsou určitá fakta, seskupená určitým specifickým způsobem a my je nazveme podle mytologických nebo historických paralel. Nemůžete najít mytologický motiv, můžete nalézt pouze osobní motiv a ten se nikdy neobjevuje ve formě nějaké teorie, nýbrž jako živoucí fakt lidského života.“ Teprve z projevujících se skutečností či fenoménů lze podle něj odvodit teorii.

Steiner v přednášce pokračuje a dostává se k obsahu „nadosobního nevědomí“. Steiner se domnívá, že psychoanalytik vychází z toho, že člověk prožívá například pověst o Oidipovi. - Jako vsuvka budiž poznamenáno, že Jung právě v tomto bodě zřetelně rozlišuje mezi osobním motivem, který se ukazuje, a podobně motivovaným mytologickým materiálem, který je cestou amplifikace postaven proti němu. - Steinerovo stanovisko se však také dotýká oné podstatné difference, v níž se oba, duchovědec a psychiatr, liší. Je to problém „vztahu k bohům“, popř. pojem Boha jako takový. Vzhledem k jeho chápání skutečnosti beroucímu v potaz duchovní dimenzi Steinera zajímá otázka po realitě, která je základem toho kterého případu, zatímco psychiatr věnuje primárně pozornost léčbě duševních nemocí. Toto posláním Steiner Jungovi přiznává; v přednášce to říká výslovně: „Jung tu věc provádí jako lékař a to je v podstatě důležité, aby se pacientům dostalo duševně-terapeutického ošetření.“ Steinerovi se však na základě jeho odlišného východiska týkajícího se teorie poznání jeví jisté pokusy o výklad „psychoanalytika Junga“ jako groteskní, protože tento způsob bádání podle něj člověka sice přivádí k problémům, nebere však vážně realitu duchovního světa. „Všude se setkáváme se skutečnostmi, které jsou významné, jsou důležité, které... bude z hlediska teorie poznání možné zvládnout jen pomocí duchovní vědy neboli anthroposofie.“ Nicméně: „Tato psychoanalýza lidi přinejmenším upozornila na to, že duševno je třeba brát jako duševno... Všude jim ale za zády číhá nebezpečí... Nemohou se dostat k duchovní skutečnosti a především se k duchovní skutečnosti dostat nechtějí.“

Přitom by podle Steinerova názoru byly „skutečnosti, s nimiž psycho-

analýza pracuje, vskutku vhodné k tomu, aby poukázaly na důležitou spirituální oblast“. To je jiný bod, k němuž se Steiner dostává ve druhé ze svých přednášek o psychoanalýze a který je známkou do značné míry společných zájmů duchovního badatele a duševního lékaře. Steiner zde říká: „V podvědomí však člověk souvisí se zcela jiným světem, se světem, o němž Jung říká, že ho duše potřebuje, protože je prostě ve spojení s tímto světem, ale o němž také říká, že je bláhové ptát se na existenci... Jakmile je překročen práh vědomí, je člověk nejen pouze v materiálním spojení se svou duší, ale ve spojení, kde vládou myšlenky, myšlenky, které mohou být velmi rafinované. - Jung vidí naprosto správně, když říká, že současný člověk... má obzvlášť zapotřebí všimnout si takových věcí.“ Tím se Steiner dostává k okruhu otázek, který je třeba probrat v souvislosti s jinými výroky jeho díla. Udělejme si nyní shrnutí toho, co Steinerovy přednášky o psychoanalýze ukazují vzhledem k naší problematice:

1. Steiner se obrací proti výzkumnému směru, který se teprve rodí, totiž proti analytické psychologii, která z jeho pohledu stojí dosud v sousedství Freudovy psychoanalýzy, třebaže v kritizovaném Jungově spisu je nutno přiznat oproti Freudovi zřetelné rozdíly.
2. Steinerův úsudek z roku 1917, který, jak se zdá, spoluurčili do jisté míry posluchači přednášky, nemůže být v žádném případě hodnocen jako paušální soud o pozdějším díle C. G. Junga.
3. Obě přednášky však také ukazují, že do vztahu Steiner - Jung musel zasahovat osudový faktor. Jen tak si lze vysvětlit, že Steiner na jedné straně uznává nepopíratelné zásluhy moderní hlubinné psychologie, zároveň však projevuje skutečně jen málo pochopení pro Jungův pionýrský čin.

Právě tak, jako by neodpovídalo Jungovu dílu jako celku přikládat přílišnou váhu těmto dvěma přednáškám, nejsou ze zápisů přednášek patrné ani důvody, které Steinera vedly k jeho odmítavému postoji. Tímto problémem se budeme muset zabývat ještě v jiné, širší souvislosti.

Gerhard Wehr